

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLOGICZNE

2017, nr 2 (19)

Bogdan Stępień*

Uniwersytet Rzeszowski

e-mail: bogstep@interia.pl

Księgarnie w Łańcucie w latach 1927–1950

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2017.017>

STRESZCZENIE: Przedstawiono dzieje księgarni w Łańcucie w latach 1927–1950. Problem ten nie doczekał się do tej pory żadnego opracowania w literaturze księgoznawczej. Pierwszą księgarnię w Łańcucie założyli w 1927 r. Teresa i Aleksander Chmielowie, właściciele sklepu bławatnego „Bławat”, którzy do jej prowadzenia zatrudnili fachowo przygotowanego Jana Kazimierza Kęskiewicza. W 1934 r. sprzedali mu swą księgarnię. Nowy właściciel prowadził ją pod firmą swojej żony Genowefy Kęskiewicz aż do 1950 r., tj. do chwili jej upaństwowienia. Od tej pory księgarnią kierowało Przedsiębiorstwo Państwowe „Dom Książki”. Firma ta przejęła tylko księgarnię i handel przyborami piśmienniczymi. Wypożyczalnię zlikwidowano. Jej rolę już wcześniej przejęła Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Łańcucie, utworzona w 1946 r.

SŁOWA KLUCZOWE: Chmiel Aleksander, Chmiel Teresa, Genowefa Kęskiewicz, Kęskiewicz Jan Kazimierz, księgarnie w latach 1927–1950, Łańcut.

Wprowadzenie

W artykule omówiono początki księgarni w Łańcucie w okresie II Rzeczypospolitej oraz jej dalsze losy podczas II wojny światowej

* Uczestnik studiów doktoranckich prowadzonych na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego.

i bezpośrednio po niej. Problem ten nie doczekał się bowiem do dzisiaj żadnego opracowania w polskiej literaturze księgoznawczej. Schyłek lat 60. XIX stulecia przyniósł w państwie austriackim cały szereg niezwykle istotnych zmian. W roku 1867 kraj ten został przekształcony w Monarchię Austro-Węgierską, w ramach której Galicja otrzymała dużą autonomię, poszczególnym ludom monarchii zaczęto nadawać swobody konstytucyjne¹.

Na mocy ustawy o języku, wydanej w następnym roku, władze austriackie odeszły od dotychczasowej polityki germanizacji. Od tej pory Polacy mogli używać języka ojczystego w życiu publicznym, tj. w szkolnictwie, administracji, a nawet w sądownictwie². Zaczęły powstawać różnorodne towarzystwa i organizacje prowadzące intensywną działalność oświatową, społeczno-kulturalną i gospodarczą³. Doba autonomiczna w zaborze austriackim to czasy funkcjonowania m.in.: Rady Szkolnej Krajowej, Towarzystwa Pedagogicznego, Towarzystwa Szkoły Ludowej i wielu innych⁴.

Wzrost aktywności publicznej nastąpił również w Łańcucie. W okresie tym miasto tętniło życiem społecznym, politycznym, gospodarczym oraz kulturalno-oświatowym⁵. Pod koniec 1868 r. z inicjatywy miejscowego lekarza dra Kazimierza Kralczyńskiego⁶ w Łańcucie zorganizowano Towarzystwo Oświaty „Mrówka”, które założyło i prowadziło pierwszą w tym mieście bibliotekę⁷.

¹ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii*, Lwów 1899, s. 468–584; S. Grodziski, *Franciszek Józef I*, Wrocław 1983, s. 109–142.

² M. Kallas, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1997, s. 265–273; H. Witkowska, *Dzieje ustroju Polski w zarysie*, Warszawa 1919, s. 138–145.

³ J. Potoczny, *Od alfabetyzacji do popularyzacji wiedzy. Ruch oświaty dorosłych w Galicji (1867–1918)*, Rzeszów 1993, s. 11–14; P. Wandycz, *Pod zaborami 1795–1918*, Warszawa 1994, s. 271–364.

⁴ Cz. Majorek, *Ustrój galicyjskiego szkolnictwa ludowego w czasie walki o autonomię i w okresie kampanii rezolucyjnej (1860–1873)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace historyczne” 1968, z. 32, s. 211–234; W. Sikora, *Towarzystwo Szkoły Ludowej w latach 1891–1928*, Kraków 1929.

⁵ Miejska Biblioteka Publiczna w Łańcucie [dalej cyt.: MBPŁ], rkps, sygn. 167/III; W. Balicki, *Łańcut w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, k. 1–27; S. Cetnarski, *Miasto Łańcut. Z dziejów i własnych wspomnień*, Wąbrzeźno 1937, s. 51; *Łańcut 650 lat rozwoju miasta. Zarys rozwoju przestrzennego od powstania do współczesności*, pod red. J. Malczewskiego, Łańcut 1999, s. 191–259.

⁶ B. Stępień, *Kazimierz Kralczyński (1840–1882)*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2004, nr 21, s. 25–26; tenże, *Kazimierz Kralczyński (1840–1882)*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2005, t. 15, s. 189–199.

⁷ K. Pomes, B. Stępień, *Działalność Towarzystwa Oświaty „Mrówka” w Łańcucie w la-*

Oprócz wyżej wspomnianego Towarzystwa w Łańcucie powstały także inne organizacje, m.in. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Stowarzyszenie Mieszczan „Gwiazda” oraz Ochotnicza Straż Pożarna, przy której istniała orkiestra prowadzona przez miejscowego organistę Bałucińskiego⁸. Działał też teatr amatorski oraz przyjeżdżały tu teatry objazdowe⁹.

W Łańcucie – pomimo stale rosnącego zapotrzebowania na książki – nie było jednak żadnej stałej księgarni. Najprawdopodobniej mieszkańcy kupowali książki przy okazji wyjazdów do pobliskiego Rzeszowa czy Przemyśla bądź też do dalszych ośrodków, takich jak Kraków czy Lwów.

Lata I wojny światowej były dla Łańcuta bardzo trudne. W latach 1914–1915 miasto kilka razy przechodziło z rąk do rąk Austriaków i Rosjan¹⁰. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. sytuacja znacznie się poprawiła. Od tej pory można było m.in. swobodnie drukować i rozpowszechniać polskie wydawnictwa. Dzięki temu wznowiły działalność wcześniej istniejące księgarnie, m.in. w pobliskim Rzeszowie, oraz zaczęły powstawać nowe księgarnie. Jedną z nich była księgarnia łańcucka. Od chwili swego powstania miała istotny wpływ na życie kulturalne miasta.

Księgarnie w Łańcucie w okresie międzywojennym

Pierwszą księgarnię w Łańcucie założyli w 1927 r. Teresa i Aleksander Chmielowie, właściciele sklepu bławatnego „Bławat”¹¹. Księgarnia Chmie-

tach 1868–1914, [w:] *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej*, pod red. Z. Budzyńskiego, t. 1, Rzeszów 2003, s. 57–62; tychże, *Biblioteka Oświaty „Mrówka” w latach 1868–1914*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2003, t. 12, s. 193–198; E. Szal, *Towarzystwo Oświaty „Mrówka” w Łańcucie (1868–1914)*, „Wiadomości Historyczne” 1997, nr 1 (220), Wkładka Muzeum Szkolne 25, s. 5–9.

⁸ Imię nieznane. Wiemy tylko, że był kupcem i pierwszym kapelmistrzem tej orkiestry dętej oraz jej założycielem w 1895 r. Zob. *Łańcucka Straż Pożarna 1876–1996*, oprac. M. Nitkiewicz, J. Ciba, Łańcut 1996, s. 76.

⁹ MBPŁ, rkps, sygn. 18/III, E. Pelc, *Życie kulturalne Łańcuta do wybuchu drugiej wojny światowej*, k. 8.

¹⁰ P. Hart, *I wojna światowa: historia militarna*, przeł. J. Skudliński, Poznań 2014, s. 201–210.

¹¹ Informacja od syna Adama Chmiela dla autora w dniu 20.06.2016 r.; J. Kubicki, *Życiorys dedykowany naszej ziemi*, „Gazeta Łańcucka” 1995, nr 2/3, s. 9; tenże, *Chmiel Aleksander*, [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej*, pod red. A. Meissnera, K. Szymda, Rzeszów 2011, s. 71.

łów znajdowała się w wynajmowanych przez nich pomieszczeniach Banku Ziemskiego¹². Do prowadzenia księgarni zatrudnili fachowo przygotowanego Jana Kazimierza Kęskiewicza¹³.

Księgarnia Chmielów miała trzy działy. Na pierwszy składała się sprzedaż książek i podręczników szkolnych prowadzona na zasadzie nie tylko zakupu, ale i komisu – i to zarówno stałego, jak i okresowego (trzymiesięcznego). Drugi dział zajmował się sprzedażą materiałów i wyrobów papierniczych. Trzecim była wypożyczalnia książek. Taka forma łączenia księgarni z wypożyczalnią była wówczas powszechną praktyką, stosowaną zwłaszcza w małych miasteczkach. Handel księgarski przynosił niewielkie dochody. Książki były drogie. Przeciętna cena powieści wynosiła wtedy około 3–5 zł. Równie drogie były podręczniki szkolne, które właściciel księgarni brał za gotówkę na tzw. ryzyko handlowe. Dochodowość łańcuckiej księgarni starano się zwiększyć poprzez wzbogacenie jej asortymentu o sprzedaż czasopism¹⁴. Nie na wiele się to zdało, bo jedynie wypożyczalnia przynosiła pewien stały, choć niewielki dochód. Za każdą wypożyczoną książkę pobierano 2 zł kaucji. Inną formę kaucji stanowiła własna, przyniesiona przez czytelnika książka¹⁵.

Wypożyczalnia A. Chmiela liczyła około 500 woluminów i w latach 30. XX w. miała z reguły od 30 do 50 czytelników miesięcznie. W księgarni u T. i A. Chmielów pracowali również oprócz Kęskiewicza:

- Maria Turek,
- Karol Skwarczyński, wychowanek J. K. Kęskiewicza z lat 1927–1928 (późniejszy znany księgarz krakowski),
- Alicja z domu Warzylak, później po mężu Bieniasz (została zatrudniona przez Chmielów po odejściu z pracy Marii Turek)¹⁶.

Pionierska inicjatywa nie była zbyt opłacalna dla A. Chmiela, skoro on sam zajął się prowadzeniem sklepu tekstylnego, a księgarnię sprzedał w 1934 r. Kęskiewiczowi, który jako fachowiec rozwinął jej działalność,

¹² M. Kozaczka, *Życie kulturalne miasta w latach 1919–1939*, [w:] Łańcut. *Studia i szkice z dziejów miasta*, pod red. W. Bonusiaka, Rzeszów 1997, s. 264.

¹³ A. Jagusztyn, *Kęskiewicz Jan Kazimierz (1899–1994)*, [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku...*, s. 182.

¹⁴ MBPŁ, rkps, sygn. 68/III, *Relacja o J. K. Kęskiewiczzu z 5 X 1970 r. spisana przez E. Czado*, k. 1–6.

¹⁵ Tamże, k. 1.

¹⁶ Tamże, k. 2.

poszerzył asortyment i prowadził ją nadal pod firmą swojej żony Genowefy Kęskiewiczowej aż do 1950 r., tj. do czasu jej upaństwowienia¹⁷.

Kęskiewicz, nabywając księgarnię A. i T. Chmielów, pracował jednocześnie w Łańcucie w Wydziale Powiatowym. W początkowym okresie zachował dotychczasowe działy księgarni, tj. sprzedaż książek i materiałów papierniczych oraz wypożyczalnię książek¹⁸. Wkrótce dodał do nich czwarty dział. W 1936 r. otworzył w swej księgarni filię rzeszowskiej Drukarni Udziałowej¹⁹. Najważniejsze zamówienia na wykonanie druków, zwłaszcza urzędowych, przesyłano jednak nadal do pobliskiego Rzeszowa²⁰.

W okresie tym w mieście – poza księgozbiorem Potockich na Zamku w Łańcucie – nie było zamożniejszych bibliotek, które systematycznie kupowałyby nowości wydawnicze oraz prenumerowałyby prasę. Niewątpliwie utrudniało to prawidłowe funkcjonowanie i rozwój miejscowego księgarstwa. W Bibliotece Szkoły Ludowej gromadzono głównie dzieła klasyków. Z kolei Biblioteka Związku Nauczycielstwa Polskiego, w której długoletnią bibliotekarką była Cecylia Chrzanowa, udostępniała przede wszystkim literaturę pedagogiczną²¹.

Stwarzało to dla J. K. Kęskiewicza możliwość zdobycia szerokiego grona lokalnych odbiorców, również dzięki stałemu rozszerzeniu oferty wypożyczalni w drodze zakupu komisowego ze składów księgarskich. W wyniku starań właściciela wypożyczalnia przy zachowaniu tej samej wysokości kaucji za 1 wypożyczoną książkę, tj. 1,50 zł, i opłaty wpisowej 2 zł liczyła w sierpniu 1939 r. około 2 tysięcy woluminów, z których korzystało około 100 czytelników²².

O profilu wypożyczalni decydował przede wszystkim asortyment księgarni, która oferowała głównie beletrystykę. Dzięki udostępnianiu bogatej oferty nowości wydawniczych wypożyczalnia zdobyła sobie uznanie miejscowej ludności²³.

¹⁷ Tamże, k. 3.

¹⁸ Tamże, k. 4.

¹⁹ A. Jagusztyn, *Drukarnia Udziałowa*, [w:] *Encyklopedia Rzeszowa*, pod red. J. Drausa, Z. Budzyńskiego, Rzeszów 2011, s. 127.

²⁰ A. Jagusztyn, *Drukarnia, Księgarstwo i Biblioteki*, [w:] *Dzieje Rzeszowa*, t. 3, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 2001, s. 245–256.

²¹ MBPŁ, rkps, sygn. 68/III, *Relacja...*, k. 5.

²² Tamże, k. 2–3.

²³ M. Kozaczka, dz. cyt., s. 264.

Kęskiewicz, aby utrzymać księgarnię i zapewnić sobie dopływ tanich publikacji, utrzymywał ożywione kontakty z licznymi wydawnictwami. Docierał do takich ośrodków, jak Kraków, Lwów czy nawet do odległej Warszawy. Posiadał tzw. komis okresowy u tamtejszych wydawców²⁴. Firma Kęskiewiczów cieszyła się sporą renomą wśród czytelników i wydawców. Świadczy o tym m.in. fakt umiejscowienia w księgarni G. Kęskiewiczowej stałego komisju przez Książnicę Atlas ze Lwowa²⁵. Kontakty handlowe księgarni ułatwiało także członkostwo właściciela w Związku Księgarzy Polskich²⁶.

Oprócz tych kontaktów o szerszym zasięgu księgarnia utrzymywała również stosunki handlowe z pobliskimi ośrodkami księgarskimi i wydawniczymi, zwłaszcza z Rzeszowem²⁷. Okres prosperity i zapowiadającego się dalszego rozwoju został przerwany przez wybuch II wojny światowej i okupację niemiecką.

Księgarnia Kęskiewiczów w czasie II wojny światowej

Niemcy, zaraz po zajęciu Polski i wprowadzeniu okupacyjnej administracji, ogłosili w „Biuletynie Generalnego Gubernatorstwa” zarządzenie o obowiązku złożenia w Krakowie przez księgarzy z podległego terenu spisu wszystkich posiadanych książek. Kęskiewicz taki spis sporządził, ale wcześniej wycofał część książek z księgarni oraz trzy skrzynie z wypożyczalni. Ukrył je w domach prywatnych, u różnych zaufanych ludzi. Szczególnie bezpiecznie ukrył podręczniki szkolne. Bardzo szybko trafiły

²⁴ *Komis księgarski* to forma stosunków handlowych między dostawcą (komitentem) a odbiorcą (komisantem). Podstawą tej relacji jest umowa między (dostawcą) a odbiorcą (hurtem, księgarnią), na mocy której ten ostatni sprzedaje towary będące własnością komitenta i otrzymując za to wynagrodzenie w postaci komisowej. Por. *Komis księgarski*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, pod red. A. Birkenmajera, B. Kocowskiego, J. Trzandlowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971 [dalej cyt.: EWOK], sz. 1192-1193.

²⁵ *Książnica Atlas. Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze, Sp. Akc.*, [w:] *EWOK*, sz. 1299-1301.

²⁶ *Organizacje. Księgarstwo*, [w:] *EWOK*, sz. 1729-1734.

²⁷ A. Jagusztyn, *Drukarstwo*, [w:] *Encyklopedia Rzeszowa*, pod red. J. Drausa, Z. Budzyńskiego, Rzeszów 2011, s. 127; tenże, *Drukarstwo, Księgarstwo i Biblioteki*, [w:] *Dzieje Rzeszowa*, t. 3, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 2001, s. 245-256.

one do tajnego nauczania²⁸. Opracowany i przekazany władzom niemieckim spis nie uwzględniał tych pozycji. Odsyłając sporządzony spis książek do Krakowa, J. K. Kęskiewicz dołączył pismo z zapytaniem, czy należy sporządzić również spis książek znajdujących się w wypożyczalni. Zachował sobie kopię tego pisma, a ponieważ całą korespondencję prowadził po polsku, nie otrzymał żadnej odpowiedzi²⁹.

Rok 1943 przyniósł Niemcom dotkliwe klęski i straty na froncie. W III Rzeszy i całej okupowanej Europie, w tym i w Generalnym Gubernatorstwie [dalej: GG], przeprowadzono wielką akcję likwidowania małych przedsiębiorstw w celu pozyskania żołnierzy i rąk do pracy na potrzeby dalszego prowadzenia wojny. W związku z tym z początkiem 1943 r. do księgarni Kęskiewiczów w Łańcucie przyjechał na kontrolę ze starostwa w Jarosławiu volksdeutsch dr Babel (przedwojenny sędzia polski ze Lwowa) i zapytał o zezwolenie na prowadzenie wypożyczalni książek. Przedwojenna koncesja, wystawiona przez Starostwo w Łańcucie, zupełnie go nie przekonała. Babel spisał protokół pokontrolny i zgłosił sprawę do rozstrzygnięcia w miejscowym magistracie³⁰. Przed wyjazdem z Łańcuta oświadczył samemu burmistrzowi Bernardowi Bonkowi, że księgarnia prowadzi nielegalną wypożyczalnię książek. W tej sytuacji sekretarz Rady Miejskiej Jan Wojnarowicz wezwał Kęskiewicza do urzędu. Razem zaczęli szukać rozwiązania. Wojnarowicz przypomniał sobie, że w 1940 r. Zarząd Miejski wypełniał ankietę o stanie placówek kulturalno-oświatowych w Łańcucie. Podano w niej m.in. informację o stanie bibliotek i księgarni przed wojną, jak i w trakcie wojny. Wymieniając biblioteki, podano również wypożyczalnię Kęskiewiczów, która była czynna jeszcze przed wojną, na co zachował się w magistracie odpowiedni dokument. Kęskiewicz przypomniał sobie o kopii swego pisma wysłanego

²⁸ MBPŁ, rkps, sygn. 137/III, J. Bieniasz, *Kursy tajnego nauczania w Łańcucie*, k. 1–5; też, *Tajne nauczanie w zakresie Liceum Pedagogicznego w Łańcucie w latach 1942–1944*, Wrocław 1962, s. 186–195; MBPŁ, Regionalia rkps, sygn. 37, E. Czado, *Wspomnienia uczennicy tajnego nauczania*, s. 198–206; MBPŁ, rkps, sygn. 93/III, *Działalność pedagogiczna Jadwigi Bieniasz*, k. 1–26; MBPŁ, rkps, sygn. 135/III, *Tajne nauczanie w powiecie łańcuckim*, k. 1–15; MBPŁ, rkps, sygn. 462/III, K. Gandsdorf, K. Rajzer, *Sylwetki nauczycieli tajnego nauczania*, k. 1–22; MBPŁ, rkps, sygn. 136/III, *Instrukcje dotyczące tajnego nauczania opracowane przez konspiracyjne władze polskie, dostarczone jednej ze współorganizatorek tajnego nauczania Jadwidze Bieniasz*, k. 1–30.

²⁹ MBPŁ, rkps, sygn. 68/III, *Relacja...*, k. 3.

³⁰ Tamże, k. 4.

do Krakowa, w którym pytał władze GG, czy spisać książki wypożyczalni i przesłać im ten wykaz³¹.

Na drugi dzień właścicielka księgarni Genowefa Kęskiewicz osobiście pojechała z kopiami obu pism do Starostwa Powiatowego w Jarosławiu, które po wyjaśnieniu sprawy pozostawiła w urzędzie³².

W niedługim czasie nadeszło pismo urzędowe adresowane do Leihbibliothek G. Kęskiewicz in Lancut z poleceniem, by w terminie 7 dni przysłać pocztą katalog wypożyczalni. Po odpowiednich poprawkach katalog wysłano. Odesłano go po tygodniu z zaznaczonymi książkami, które należało usunąć z wypożyczalni i odwieźć do Starostwa Powiatowego w Jarosławiu. Aby sprawę uprościć, przekazano je za pośrednictwem Zarządu Miejskiego w Łańcucie z odpowiednim pismem. Odpis tego pisma zachował się w zbiorach specjalnych Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łańcucie. Obok zamieszczono jego reprodukcję.

Starostwo w Jarosławiu zarekwirowało te książki. Od tej pory księgarnia i wypożyczalnia Kęskiewiczów znajdowały się pod stałą obserwacją Gestapo. Wkrótce okupant zlikwidował wszystkie biblioteki istniejące na terenie Łańcuta – z wyjątkiem biblioteki zamkowej należącej do Alfreda hrabiego Potockiego. Dlatego gromadzenie i udostępnianie przez Kęskiewiczów książek miało ogromne znaczenie dla mieszkańców. Było to tym bardziej cenne, że społeczeństwo zostało pozbawione przez hitlerowców możliwości korzystania z polskiej prasy, radia, teatru³³.

Wypożyczalnia Kęskiewiczów liczyła wówczas ponad 2000 woluminów. W czasie okupacji hitlerowskiej korzystało z niej około 700 czytelników. Emeryci, członkowie rodzin wojskowych i krewni osób przebywających w obozach mogli z niej korzystać za darmo. Na początku lipca 1944 r., tuż przed opuszczeniem Łańcuta przez Niemców, Kęskiewicz wywiózł część książek do Medyni Głogowskiej i oddał na przechowanie kierownikowi tamtejszej szkoły – Michałowi Morończykowi. Dzięki temu ocalały one przed konfiskatą bądź zniszczeniem podczas prowadzonych działań wojennych. Sama rodzina Kęskiewiczów schroniła się w pobliskiej Handzlówce. Po zakończeniu okupacji książki te wróciły do Łańcuta wraz z rodziną Kęskiewiczów, którzy przez całą okupację prowadzili swój sklep

³¹ Tamże, k. 5.

³² Tamże, k. 5.

³³ Tamże, k. 6.

O d p i s

Cop.

	Nrx	Nr	8
1. Belment Leo : Najpiękniejsze oczy Londynu		"	9
2. " " : Pod gilotyną		"	23
3. " " : Królewska miłośnica		"	46
4. " " : Djablica		"	59
5. x " " : Pani Dubarry		"	65
6. " " : Ostatnia miłość lorda Nelsona		"	152
7. " " : Mary Vetsera		"	155
8. " " : Kapłanka miłości		"	156
9. " " : Tragedia Habsburgów.		"	234
10. " " : Markiza Pompadour		"	320
11. " " : Messalina		"	330
12. " " : Śmierć Messaliny		"	1251
13. Didelot Roger Francis : Rok 2037 - Żółci atakują Europę		"	1244
14. Ffides Jolan : Orzeł czy reszka?		"	252
15. Gąsiorowski Wacław : Emilia Plater		"	1273
16. German Juliusz : Aramanty		"	729
17. Godek Piotr : Przepowiednia cyganki		"	621
18. Gojawiczyńska Pola : Ziemia Elżbiety		"	451
19. Kallas A. : Zapolska		"	456
20. Kossak-Szczucka Zofia : Dzień dzisiejszy		"	673
21. " " : Beatum scelus		"	1097
22. " " : Tragedia Trembowla.		"	312
23. Krzywicka Irena : Pierwsza krew		"	592
24. " " : Sekr et kobiety		"	284
25. Kudliński Tadeusz : Smak świata		"	1250
26. " " : Urok		"	747
27. Ligocki Edward : Thalassa		"	748
28. " " : Sen o Dwernickim		"	1565
29. Makuszyński Kornel : Śpiewający diabeł		"	1256
30. Malewska Hanna : Żelazna korona		"	805
31. Orzeszkowa Eliza : O żydach i kwestii żydowskiej		"	1513
32. Ossendowski Antoni : Nieznanym szlakiem		"	382
33. Podolski Julian : Miss Polonia		"	622
34. Poker Jim : Oędzy malajki.		"	1086
35. " " : Kobiety w pociągu		"	466
36. Rabska Zuzanna : Bożenka - dziecko wojny.		"	88
37. Szelański Adam : Polska współczesna		"	101
38. " " : Rok 1789		"	109
39. Szpotański Stanisław : Bez słońca		"	1211
40. Tomaszewski Edward : Widmo niedźwiedzia		"	1226
41. Wiktor Jan : Od Dunaju po Jadran		"	696
42. Wiktor Józef Maria : Na ziemi pokój		"	867
43. Wittlin Józef : Sól ziemi.		"	393
44. Zaruski Mariusz : Na morzach dalekich		"	1656
45. Zawieyski Jerzy : Daleko do rana		"	569
46. Zygmunt Jan : Igraszki lwowskie		"	647
47. Żeleński-Boy Tadeusz : Znasz-li ten kraj ?		"	549
48. Kossak-Szczucka Zofia : Nieznanany kraj		"	

Pieczęć podłużna z napisem:
GENERALGOUVERNEMENT
Disktrikt Krakau
Der Kreishauptmann des Kreises
J A R O S L A U
Amt Propaganda

1-48 erhalte
Jaroslau, 28.5.4
podpis
nieczytelny

Bitte höffl. um Bestätigung d. Emp Jang obig. Bfichen

G. Keskiewiczowa - Leihbüchlei -
~~KARSKIEK~~ Landshut
Wallgasse

Odpis sporządziła:
Zofia Gruszczyńska
Zofia Gruszczyńska

Ilustracja 1. Pismo urzędowe Starostwa Powiatowego w Jarosławiu adresowanego do Leihbibliothek G. Keskiewicz z 1943 r.

Źródło: zbiory specjalne Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łańcucie, sygnatura 68/III.

pod nazwą „Księgarnia i sklep materiałów piśmiennych G. Kęskiewicz w Łańcucie, ul. Piłsudskiego 4”³⁴.

Księgarstwo w Łańcucie po II wojnie światowej

Księgarnia i wypożyczalnia zostały otworzone przez J. K. Kęskiewicza dopiero 1 września 1949 r. Swoją ofertę Kęskiewicz rozszerzył o publikacje wydane już po wojnie, m.in. przez Spółdzielnię Wydawniczą „Czytelnik”, „Książkę i Wiedzę”, Państwowy Instytut Wydawniczy i wiele innych oficyn. Z dniem 1 stycznia 1950 r. nastąpiło upaństwowienie firmy Kęskiewicza. Zaczęło ją prowadzić Przedsiębiorstwo Państwowe „Dom Książki”. Firma ta przejęła księgarnię i handel przyborami piśmienniczymi. Wypożyczalnię zlikwidowano. Jej rolę przejęła Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Łańcucie, utworzona w 1946 r.³⁵

Kierownikiem nowo powstałej księgarni państwowej został J. K. Kęskiewicz. Przeniesiono ją z ul. Świerczewskiego 5 na ul. 22 Lipca 7. W 1954 r. – dzięki naciskom ze strony Wojewódzkiego Zarządu Przedsiębiorstwa „Dom Książki” w Rzeszowie na Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Łańcucie – wyremontowano budynek księgarni. Obsada tej placówki liczyła wówczas cztery osoby. Największy rozwój księgarni przypadł na lata 1954–1965. W 1957 r. Kęskiewicz obchodził uroczyste jubileusz 65-lecia pracy zawodowej. O dostojnym jubilate z łańcuckiej księgarni pisano w prasie księgarskiej i regionalnej³⁶.

Jan Kazimierz Kęskiewicz prowadził księgarnię pod szyldem „Dom Książki” aż do chwili przejścia na rentę, co nastąpiło w 1968 r. Jego następcą został Henryk Skarbek. Długoletnią pracownicą łańcuckiej księgarni (od 1938 r.) była Weronika ze Skowronków Jegerowa. Pracowała w niej również Danuta Malisz-Malewska³⁷.

Od 1967 r. J. K. Kęskiewicz prowadził też Punkt Szkoleniowy Rzeszowskiego Oddziału „Dому Książki” w Łańcucie, znajdujący się przy

³⁴ E. Pelc, *Mój Łańcut*, Łańcut 1997, s. 230.

³⁵ A. Szal, *Życie kulturalne w powiecie łańcuckim w latach 1944–1955*, Kraków 1980, s. 19–20 (maszynopis pracy magisterskiej w zbiorach Biblioteki Muzeum-Zamku w Łańcucie).

³⁶ MBPŁ, Rkps, sygn. 68/III, *Relacja...*, k. 4.

³⁷ Tamże, k. 5.

ul. Jana z Łańcuta 3. Przez całe swoje życie zawodowe przeszkolił 119 młodych księgarzy, a w samym punkcie 81 osób³⁸.

Tradycje księgarskie są obecnie kontynuowane przez współczesne łańcuckie księgarnie: *Novą* i *Epos* (dawniej *Sonet*).

Podsumowanie

W badanym okresie działała w Łańcucie tylko jedna księgarnia, prowadzona początkowo przez Teresę i Aleksandra Chmielów, a od 1934 r. przez fachowo do tego przygotowanego Jana Kazimierza Kęskiewiczza. Ta pionierska inicjatywa, jak widać, nie była zbyt opłacalna dla A. Chmiela, skoro on sam zajął się później prowadzeniem sklepu tekstylnego, a księgarnię sprzedał w 1934 r. J. K. Kęskiewiczowi. Nowy właściciel jako fachowiec rozwinął jej asortyment i prowadził działalność nadal pod firmą swojej żony Genowefy Kęskiewiczowej.

Funkcjonowanie w Łańcucie tylko jednej księgarni było spowodowane wieloma czynnikami. Przede wszystkim miasto w okresie międzywojennym przeżywało kryzys, z którego nie udało mu się wyjść aż do wybuchu II wojny światowej. Miasto należało do Alfreda III hrabiego Potockiego – ostatniego ordynata łańcuckiego w latach 1915–1944, który nie był zainteresowany jego dalszym rozwojem zarówno gospodarczym, społecznym, jak i oświatowo-kulturalnym. Posiadał własną, prywatną i bardzo bogatą bibliotekę na Zamku w Łańcucie. Materiały do niej sprowadzał jednak z Krakowa, Lwowa, Warszawy, a najczęściej z zagranicy, głównie z Francji i Anglii.

Bardzo powolny rozwój miasta zapoczątkowany pod koniec lat 30. XX w. przerwał wybuch II wojny światowej. W okresie tym działało wprawdzie aż 20 bibliotek należących do różnych organizacji społecznych, były one jednak bardzo niewielkie. Liczyły często po kilka, kilkadziesiąt pozycji, a tylko niektóre z nich po kilkaset. Biblioteki nie dysponowały też dużymi środkami finansowymi, które z reguły pochodziły ze składek członkowskich i były przeznaczone na realizację celów statutowych poszczególnych organizacji, a nie na zakup książek w miejscowej księgarni. Hitlerowcy zaraz po zajęciu Łańcuta we wrześniu 1939 r. zniszczyli

³⁸ Tamże, k. 6.

wszystkie te biblioteki. Książka polska została zakazana. Rozpoczął się okres terroru i okupacji.

Według obliczeń zarządu miejskiego w 1938 r. Łańcut zamieszkiwało jedynie 7466 stałych mieszkańców. Wśród nich było 5255 wyznawców religii rzymskokatolickiej i 1211 mojżeszowej. Prawie 42 procent mieszkańców stanowiły osoby poniżej 24 lat (3124 osoby). Znaczny odsetek stanowili analfabeci. W latach 1918–1939 miejscowe gimnazjum według sprawozdań dyrekcji ukończyło zaledwie 731 osób. Większość z nich pochodziła jednak z terenu powiatu łańcuckiego, a nie samego miasta.

Najbliższym ośrodkiem miejskim był pobliski (leżący 20 km na zachód) Rzeszów, w którym działało kilkanaście bibliotek i drukarni. W okresie tym ludność Łańcuta była dość uboga, często pozbawiona środków do życia. Zajmowała się ona głównie rzemiosłem, drobnym handlem, a nawet rolnictwem. Brak było rozwiniętego przemysłu. Tylko nieliczni pracowali w należących do Potockiego zakładach: browarze, fabryce wódek i eteru lub na terenie należącej do niego ordynacji. Ludność nie była więc zainteresowana zakupem książek, co najwyżej ich wypożyczaniem. Nie sprzyjało to tworzeniu nowych placówek księgarskich, a i przyczyniało się do trudności z utrzymaniem się firmy Chmiela, a później Kęskiewicza.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu. Akta Personalne Kapłanów, tabela służbowa ks. Walentego Mazanka.

Miejska Biblioteka Publiczna w Łańcucie:

rkps, sygn. 18/III, Pelc Edward, *Życie kulturalne Łańcuta do wybuchu drugiej wojny światowej*, k. 8–61.

rkps, sygn. 68/III, *Relacja o Janie Kazimierzu Kęskiewiczu z 5 X 1970 r. spisana przez Eugenię Czado*, k. 1–6.

rkps, sygn. 93/III, *Działalność pedagogiczna Jadwigi Bieniasz*, k. 1–26.

rkps, sygn. 135/III, *Tajne nauczanie w powiecie łańcuckim*, k. 1–15.

rkps, sygn. 136/III, *Instrukcje dotyczące tajnego nauczania opracowane przez konspiracyjne władze polskie, dostarczone jednej ze współorganizatorek tajnego nauczania Jadwidze Bieniasz*, k. 1–30.

rkps, sygn. 137/III, Bieniasz Jadwiga, *Kursy tajnego nauczania w Łańcucie*, k. 1–5.

rkps, sygn. 167/III, Balicki Władysław, *Łańcut w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, k. 1–27.

rkps, sygn. 462/III, Gandsdorf Kazimierz, Rajzer Konstanty, *Sylwetki nauczycieli tajnego nauczania*, k. 1–22.

Publikacje drukowane

Balzer Oswald, *Historia ustroju Austrii*, Lwów 1899.

Bardach Juliusz, Leśnodorski Bogusław, Pietrzak Michał, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1993.

Bartoszewicz Kazimierz, *Dzieje Galicji. Jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Kraków 1917.

Bieniasz Jadwiga, *Zofia Szediwy. Fundatorka pierwszej młodzieżowej biblioteki w Łańcucie*, „Widnokrąg” 1965, nr 35, s. 4.

Bieniasz Jadwiga, *Tajne nauczanie w zakresie Liceum Pedagogicznego w Łańcucie w latach 1942–1944*, Wrocław 1962.

Buszko Józef, *Historia Polski 1864–1914*, Warszawa 1958.

Cetnarski Stanisław, *Miasto Łańcut. Z dziejów i własnych wspomnień*, Wąbrzeźno 1937.

Encyklopedia Rzeszowa, pod red. Jana Drausa, Zdzisława Budzyńskiego, Rzeszów 2011.

Grodziski Stanisław, *Franciszek Józef I*, Wrocław 1983.

Hart Peter, *I wojna światowa: historia militarna*, przeł. Jan Skudliński, Poznań 2014.

Jagusztyn Andrzej, *Z dziejów księgarstwa w Małopolsce środkowej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” R. XX: 1984, s. 323–339.

Kallas Marian, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1997.

Kawa-Kluz Joanna, *Stanisław Cetnarski – burmistrz Łańcuta w latach 1915–1918, 1929–1927*, „Gazeta Łańcucka” 2002, nr 5, s. 10.

Kluz Joanna, *Dzieje Jana i Stanisława Cetnarskich*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2005, nr 26, s. 33–35.

Kluz Joanna, *Burmistrzowie: Jan Cetnarski, Stanisław Cetnarski*, „Gazeta Łańcucka” 2008, nr 5, s. 5.

Kluz Joanna, *Środowisko rodzinne Jana i Stanisława Cetnarskich*, „Gazeta Łańcucka” 2005, nr 3, s. 5.

- Kubicki Jan, *Życiorys dedykowany naszej ziemi*, „Gazeta Łańcucka” 1995, nr 2/3, s. 9.
- Łańcut 650 lat rozwoju miasta. Zarys rozwoju przestrzennego od powstania do współczesności, pod red. Jana Malczewskiego, Łańcut 1999.
- Majorek Czesław, *Ustrój galicyjskiego szkolnictwa ludowego w czasie walki o autonomię i w okresie kampanii rezolucyjnej (1860–1873)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace historyczne” 1968, z. 32, s. 211–234.
- Motyka Andrzej, *Biografie proboszczów rzeszowskiej fary*, [w:] *Rzeszów dawny i współczesny*, pod red. Krzysztofa Kaszuby, Zofii Sokół, Rzeszów 2005, s. 22.
- Pajewski Janusz, *Historia Powszechna 1871–1918*, Warszawa 1999.
- Pelc Edward, *Mój Łańcut*, Łańcut 1997.
- Pomes Kinga, Stępień Bogdan, *Działalność Towarzystwa Oświaty „Mrówka” w Łańcutcie w latach 1868–1914*, [w:] *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej*, pod red. Zdzisława Budzyńskiego, t. 1, Rzeszów 2003, s. 57–62.
- Pomes Kinga, Stępień Bogdan, *Biblioteka Oświaty „Mrówka” w latach 1868–1914*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2003, t. 12, s. 193–198.
- Pomes Kinga, Stępień Bogdan, *Zofia Szediwy (1854–1938)*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2001, t. 10, s. 213–218.
- Pomes Kinga, Stępień Bogda, *Zofia Szediwy*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2001, nr 9, s. 36.
- Potoczny Jerzy, *Rozwój elementarnej oświaty dorosłych w Galicji doby 1867–1918*, Rzeszów 1988.
- Potoczny Jerzy, *Od alfabetyzacji do popularyzacji wiedzy. Ruch oświaty dorosłych w Galicji (1867–1918)*, Rzeszów 1993.
- Sikora Wincenty, *Towarzystwo Szkoły Ludowej w latach 1891–1928*, Kraków 1929.
- Słownik biograficzny powiatu łańcuckiego*, pod red. Józefa Rzepki, Roberta Kochmana, Łańcut 2011.
- Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej*, pod red. Andrzeja Meissnera, Kazimierza Szmyda, Rzeszów 2011.
- Sokół Zofia, *Szediwy Zofia*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement II*, Warszawa 2000, s. 155–156.
- Stępień Bogdan, *Kazimierz Kralczyński (1840–1882)*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2004, nr 21, s. 25–26.
- Stępień Bogdan, *Kazimierz Kralczyński (1840–1882)*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2005, t. 15, s. 189–199.

- Stępień Bogdan, *Biografia Filipa Sanbra-Kahanego*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2005, nr 24, s. 26–28.
- Stępień Bogdan, *Filip Sandra-Kahane (1838 – 20 XI 1915)*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2006, t. 17, s. 189–199.
- Stępowski Maryan, *Towarzystwo Szkoły Ludowej. Jak powstało, co robiło i do czego dąży 1891–1911*, Kraków 1911.
- Szal Aniela, *Życie kulturalne w powiecie łańcuckim w latach 1944–1955*, Kraków 1980 (mps pracy magisterskiej w zbiorach biblioteki Muzeum-Zamku w Łańcucie).
- Szal Eugeniusz, *Towarzystwo Oświaty „Mrówka” w Łańcucie (1868–1914)*, „Wiadomości Historyczne” 1997, nr 1 (220), Wkładka Muzeum Szkolne 25, s. 5–9.
- Szal Eugeniusz, *Zasłużeni dla Ziemi Łańcuckiej. Stanisław CetnarSKI*, „Gazeta Łańcucka” 1997, nr 9, s. 9.
- Szal Eugeniusz, *Zasłużeni dla Ziemi Łańcuckiej. Zofia Szediwy*, „Gazeta Łańcucka” 1999, nr 5/33, s. 8.
- Trawka Renata, *Renowacja pomnika Bolesława Żardeckiego*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2005, nr 27, s. 13.
- Trzeźniowski Zbigniew, *O łańcuckich burmistrzach*, „Łańcucki Biuletyn Miejski” 2000, nr 5, s. 19–20.
- Turkowski Marian, *Spis księży pochodzących z Głogowa*, Kraków 1952.
- Wandycz Piotr, *Pod zaborami 1795–1918*, Warszawa 1994.
- Wereszycki Henryk, *Historia Austrii*, Wrocław 1971.
- Witkowska Helena, *Dzieje ustroju Polski w zarysie*, Warszawa 1919.
- Wojciechowski Kazimierz, *Oświata ludowa 1863–1905 w Królestwie Polskim i Galicji*, Warszawa 1954.
- Żmichrowska Maria Jolanta, *Działalność społeczna i oświatowo-kulturalna Towarzystwa Szkoły Ludowej w latach 1891–1939*, Olsztyn 1988.

Bookstores in Łańcut in the Years 1927–1950

ABSTRACT: This article concerns the history of the bookstore in Łańcut in the years 1927–1950. This problem did not live so far on studies in scientific treaties. The first bookstore in Łańcut was found in 1927 by Teresa and Alaxander Chmiel, the owners of the shop “Bławatny”, whose for it conduct hired professionally prepared Jan Kazimierz Kęskiewicz. In 1934, they sold him the bookstore. He ran

it on under the name of his wife Genowefa Kęskiewicz, up until 1950, ie. until its nationalization. Since that time, it led the State Enterprise “House of Books”. The company took only a bookshop and stationary trade utensils. Rental liquidated because its role has already taken over State and Municipal Public Library in Łańcut created in 1946.

KEYWORDS: Bookselling, Bookshops in the years 1927–1950, Chmiel Aleksander, Chmiel Teresa, Kęskiewicz Genowefa, Kęskiewicz Jan Kazimierz, Łańcut.

